

characteristic of usage of different methods of sand play in practice are also given in the article: games with sand, drawing on the sand, drawing with the help of coloured sand, tales on the sand. It was concluded on this basis that sand-play is an effective psychological aid in shaping of child's self-confidence and self-esteem, harmonization of internal emotional state, especially in conflicts, vulnerability or within any traumatic situations. Thanks to sand therapy introduction into the practice of pre-school education institutions we can influence on preschoolers' creativity, imagination, development of their emotional sphere and psychological tone. The article is intended for a wide range of readers, including teachers and university students, educators of preschool children, school teachers and scientists.

Keywords: *sand-play, Jungian theory, sand therapy, preschool age, playing with sand, sand painting, tales on the sand.*

УДК 159.923.2:316.614.5

СТАТЕВІ ОСОБЛИВОСТІ ОСІБ З РІЗНИМ РІВНЕМ ГОТОВНОСТІ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ САМОРЕАЛІЗАЦІЇ

Угрин О.Г.

кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології управління факультету психології Львівського державного університету внутрішніх справ, м. Львів, Україна

У статті проаналізовано статеві особливості осіб з різним рівнем готовності до реалізації в професійній сфері й роль батьківської сім'ї у виявленні цих відмінностей. Визначено вищий рівень готовності до професійної самореалізації у жінок, у порівнянні з чоловіками. Для жінок не сприятливим для становлення психологічної готовності до професійної самореалізації є строгість та контроль з боку матері, а для чоловіків – не вимогливість батька. У ціннісній сфері для жінок чинниками високого рівня готовності до професійної самореалізації виступають прагнення до самореалізації, персональна ідентифікаційна орієнтація, а для чоловіків – пізнавальні та креативні настановлення, орієнтація в часі «тут і тепер», колективна ідентифікаційна орієнтація.

Ключові слова: *психологічна готовність, психологічна готовність до професійної діяльності, статі, типи ідентифікаційних орієнтацій, сім'я*

Постановка проблеми. Сучасна студентська молодь характеризується залученістю у всі сфери людської діяльності, прагненням досягнути найвищого розвитку духовних, інтелектуальних і фізичних здібностей, переорієнтацією на індивідуально та особистісно значущі цінності. У теперішній час, у зв'язку із соціально-економічними змінами в країні, демократизацією і гуманізацією суспільства, питання, пов'язані з психологічною готовністю студентів до професійної діяльності за обраною спеціальністю й майбутньою самореалізацією в ній набули особливої актуальності.

Саме психологічна готовність виступає однією із важливих умов успішної реалізації в професійній діяльності, що передбачає свідомий вибір

професії відповідно до наявних здібностей та можливостей, усвідомлення людиною власних потреб, вимог суспільства, колективу, поставлених цілей, прояву своїх інтелектуальних, емоційних та вольових процесів, співвідношення власних можливостей, рівня домагань з необхідним досягненням певного результату. Відповідно, наскільки особистість психологічно готова до професійного розвитку в обраній професії, визначатиметься її конкурентноспроможність та потенціал у досягненні успіху.

Згідно традиційних гендерних стереотипів, професійна самореалізація є більш важливішою для чоловіків, в той час жінкам слід орієнтуватись на самореалізацію в сім'ї [7].

Проте на даний час все більш акцентується увага як вітчизняними, так і зарубіжними психологами на статеві особливості професійної самореалізації та кар'єри [8], а також вплив різних факторів на ці процеси. Разом з цим цікавим вважаємо з'ясувати роль батьківської сім'ї у цьому процесі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На етапі навчання у ВНЗ людина активно починає реалізувати свій особистісний потенціал у професійній сфері. Важливим при цьому залишається психологічна готовність як відносно стійка і специфічна для конкретного виду діяльності система психологічних властивостей особистості, що зумовлює досягнення адекватного вимогам діяльності результату і є умовою для саморозвитку й самореалізації особи засобами професійної діяльності.

За результатами теоретичного аналізу окреслено два основні підходи до вивчення феномену готовності: функціональний та особистісний. У рамках функціонального підходу (Н.Д. Левітов, А.Ц. Пуні, Д.М. Узнадзе та ін.) готовність пов'язують із психічними функціями, які забезпечують успішність виконання поставлених професійних завдань. В контексті особистісного підходу (Н.В. Кузьміна, К.М. Дурай-Новікова, В.А. Крутецький, Б.А. Сосновський, В.О. Сластьонін та ін.) предметом дослідження виступає готовність як якість, властивість, стійка характеристика особистості, що охоплює професійні, проєктивні, конструктивні, комунікативні вміння, загальні і спеціальні здібності, професійну спрямованість, здатність до самооцінювання результатів праці, потребу в саморозвитку [2]. Водночас існують дослідження, де готовність розглядається через сукупність мотиваційних, пізнавальних, емоційних і вольових якостей особистості, як психічний стан. Обидва види готовності, як зазначають М.І. Дьяченко і Л.А. Кандибович [5], знаходяться у єдності й взаємодії в процесі виконання діяльності.

Становлення особистості, що самореалізується, відбувається через залучення її до спеціально організованих видів діяльності. Такими спеціальними видами діяльності в період навчання у ВНЗ можуть виступати ознайомлювальна та виробнича практики, де студенти мають можливість на практиці реалізувати теоретичні знання, і таким чином, відчувати свою часткову реалізованість в обраній сфері. Розуміння студентами своїх здібностей у досягненні мети відбувається за умови чіткого розуміння, бачення власних професійних здібностей, вмінь, навичок. Саме тоді у молоді формується прагнення реалізувати весь свій потенціал у

професійній діяльності. На етапі навчання у ВНЗ психологічна готовність до професійної самореалізації розглядається як системне явище, що проявляється в ситуативній чи довготривалій, стійкій готовності, та є діалектичною єдністю психічних станів і властивостей особистості. Готовність являє собою систему особистісної та функціональної, а також змістовної сторін [4].

Варто зазначити й те, що важливу роль у цьому процесі відіграють особистісні детермінанти. Проте, не менш важливим залишається вплив соціального оточення, зокрема батьківської сім'ї (теорія З. Фрейда, Е. Берна, Е. Фромма, К. Роджерса, Л. Сонді, Ф. Дальто, Д. Боулбі, Д. Віткіна, І. Кона, А. Рой, М. Сігельмана та ін.).

Батьківська сім'я є первинним соціальним середовищем індивіда, середовищем соціалізації. На думку А. Адлера, сімейна атмосфера, взаємовідносини в сім'ї, ціннісні орієнтації і батьківські позиції виступають основними фактори в розвитку особистості. Діти вчаться нормам спільного проживання в суспільстві і сприймають культуру через призму своїх батьків. Саме в сім'ї особа отримує первинний соціальний досвід, засвоює правила і норми поведінки. Батьківська сім'я виступає найбільш доступним взірцем спостереження, який при певних умовах стає взірцем для наслідування [1].

В роботах вітчизняних і зарубіжних вчених М.Й. Боришевського, А.Я. Варги, В.І. Гарбузова, Т.В. Говорун, Е.Г. Ейдемілера, О.І. Захарова, А.С. Лічко, В.В. Століна, Т.С. Яценко та інших розглядається залежність формування особистості від стилю виховання в родині, батьківського ставлення до неї, способів родинного спілкування [3, 6]. Саме від батьків залежить розвиток творчих нахилів й здібностей дитини, що в майбутньому сприятиме, зокрема, психологічній готовності до діяльності і самореалізації загалом.

Проведений теоретичний аналіз зарубіжних досліджень [8] демонструє те, що статеві відмінності мають місце в професійних цінностях й потребах (Й.А. Смалл); професійних установках, коли керівники мають аналогічну освіту та досвід роботи (А. Ніссен та С. Руензі); у переживанні професійного стресу і копінг-стратегій фахівців з інформаційних технологій (Вівіен К.Г. Лім, С.Г. Томпсон); специфіці роботи серед медичних працівників (Мануел Й. Карваял та П. Гардіган, С. Лецоурс, М. Боухард, Л. Нормандін, Катрин А. Атхісон, П.Е. Гарфінкел та ін.) та працівників ІТ галузі (М.В. Бухе); у професійних цінностях серед викладачів коледжів (Юдітт С. Бріджес) та ін.

Мета статті полягає у з'ясуванні статевої відмінностей осіб з різним рівнем психологічної готовності до професійної діяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження. З метою аналізу й порівняння особливостей психологічної готовності до професійної самореалізації у дівчат й хлопців як майбутніх професіоналів проведено дослідження. У нашому дослідженні брало участь 223 жінки та 133 чоловіки, віком від 18 до 25 років.

Для реалізації поставленої мети використано наступний методичний інструментарій: методику на визначення оцінки рівня самоактуалізації («САМОАЛ») (автор Е. Шострем, адаптація Н.Ф. Каліной) для встановлення показників самоактуалізації; методику на визначення рівня

парціальної готовності до професійно – педагогічного саморозвитку. На основі даної методики визначають рівень розвитку компонентів психологічної готовності (мотиваційний, когнітивний, морально-вольовий, гностичний, організаційний, здатність до самоуправління та комунікативний компонент) до професійної діяльності.

Також застосований опитувальник аспекти ідентичності (AIQ-IV) (автори Cheek, Smith, & Tropp, адаптована О.Г. Угрин), що дозволяє встановити типи ідентифікаційної орієнтації особистості (напрямок ідентичності). Ці орієнтації є ключовими в житті людини, адже вони містять різні сфери особистості й впливають на її формування й особистісний розвиток (Cheek [9]). Зокрема вчені виокремлюють персональну, колективну, соціальну та реляційну ідентичність.

Для встановлення ролі батьківської сім'ї у статевих відмінностях осіб з різним рівнем психологічної готовності до професійної самореалізації використано методику на визначення поведінки батьків і відношення підлітків до них (ПІП) (автор Е. Шефір); методику «Шкала сімейного оточення» (автор R.H.Moos, адаптована С.Ю. Купріяновим); методику на визначення ціннісних орієнтацій у сфері сімейних відносин» (ЦОБС).

Для інтерпретації отриманих даних були застосовані методи математико-статистичного опрацювання даних (комп'ютерний пакет статистичного аналізу STATISTICA у версії 8.0): описова математична статистика, порівняльний (за t-критерієм Стьюдента) аналіз.

Цікавим виявився порівняльний аналіз високого та низького рівня готовності окремо для чоловіків та групи жінок (див. табл.1).

Таблиця 1.

Розподіл рівнів готовності до професійної самореалізації для чоловіків та жінок

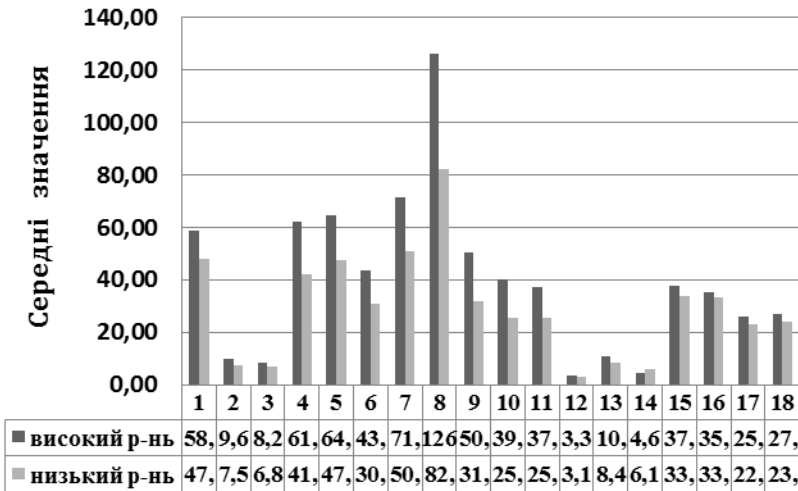
Рівень готовності до професійної самореалізації	Стать	
	Жінки (у %)	Чоловіки (у%)
Високий рівень	35,8	23,3
Середній рівень	27,6	32,3
Низький рівень	36,6	44,4

Слід зазначити, що ми спостерігали вищий рівень готовності до професійної самореалізації у жінок, у порівнянні з чоловіками. Високий рівень виявлено у 35,8% жінок, і лише 23,3% у чоловіків. Середній рівень у жінок охоплює 27,6%, а у чоловіків – 32,3%. Низький рівень готовності до професійної самореалізації у жінок становить 36,6% та 44,4% у чоловіків.

Разом з цим, порівняльний аналіз за t – критерієм Стьюдента вказує на існування статевих відмінностей у осіб з різним рівнем психологічної готовності професійної самореалізації (див. рис.1 та 2).

Виявлено відмінності між чоловіками і жінками у чинниках високого рівня готовності до професійної самореалізації. Так, жінки, на протипагу чоловікам, показують більшу готовність до майбутньої професійної діяльності, про що свідчать вищі показники за цією шкалою та шкалами, які

відповідають за компоненти психологічної готовності до професійної діяльності. Що стосується батьківських позицій, то у жінок відзначається зв'язок високого рівня готовності до професійної самореалізації та позитивного схвалення й підтримки батька, а у чоловіків – гнучке виховання матері: з одного боку схвалення та підтримка, з іншого – вимогливість та контроль. Для жінок не сприятливим на становлення психологічної готовності до професійної самореалізації є строгість та контроль з боку матері, а для чоловіків – не вимогливість батька. В ціннісній сфері для жінок чинниками високого рівня готовності до професійної самореалізації виступають прагнення до самореалізації, персональна ідентифікаційна орієнтація (особистісні досягнення, задоволення власних бажань).

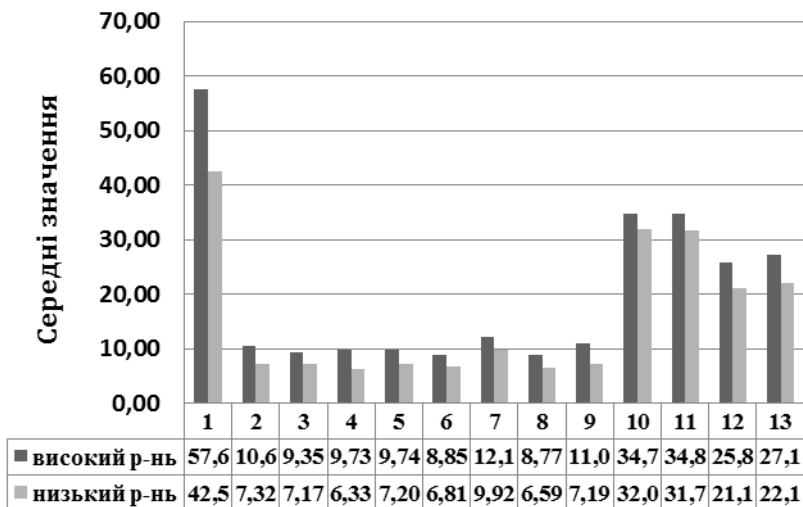
Умовні позначення: 1- прагнення до самоактуалізації; 2 - орієнтація в часі; 3- аутосимпатія; 4-готовність до професійної діяльності; 5- мотиваційний компонент готовності; 6- когнітивний компонент готовності; 7- морально-вольовий компонент готовності; 8-гностичний компонент готовності; 9-організаційний компонент готовності; 10-здатність до самоуправління; 11-комунікативний компонент готовності; 12- свобода в сім'ї; 13- позитивний інтерес батька; 14- строгість матері; 15- персональна ідентифікаційна орієнтація; 16- реляційна ідентифікаційна орієнтація; 17- соціальна ідентифікаційна орієнтація; 18- колективна ідентифікаційна орієнтація.

Рис. 1. Середні значення діагностичних показників у жінок з різним рівнем готовності

Для чоловіків з високим рівнем готовності до професійної самореалізації в ціннісній сфері характерним є пізнавальні та креативні настановлення, орієнтація в часі «тут і тепер», колективна ідентифікаційна орієнтація. Але разом з цим негативно на готовність до професійної самореалізації впливатиме орієнтація на відпочинок.

Отримані результати свідчать про те, що для чоловіків, так як і для жінок у психологічній готовності до професійної діяльності й самореалізації,

зокрема, опорою в майбутньому професійному рості залишається батьківська сім'я. Саме з допомогою зовнішніх сімейних зв'язків та приналежністю до родини, дотримуючись всіх правил, норм й правил поведінки в ній вони зможуть в майбутньому реалізувати свої професійні знання й навички на практиці.

Умовні позначення: 1- прагнення до самореалізації; 2- орієнтація в часі; 3- цінність самореалізації; 4- потреба в пізнанні; 5- творче ставлення до життя; 6- само розуміння; 7- позитивний інтерес матері; 8- директивність матері; 9- автономність матері; 10- персональна ідентифікаційна орієнтація; 11- реляційна ідентифікаційна орієнтація; 12- соціальна ідентифікаційна орієнтація; 13- колективна ідентифікаційна орієнтація.

Рис. 2. Середні значення діагностичних показників для чоловіків з різним рівнем готовності до професійної самореалізації

Висновки. У результаті проведеного емпіричного дослідження з'ясовано відмінності у рівні психологічної готовності до професійної самореалізації у чоловіків та жінок. На основі отриманих результатів простежується високий рівень готовності до професійної самореалізації серед жінок, а ніж у чоловіків. Разом з цим, для чоловіків, так як і для жінок в психологічній готовності до професійної діяльності й самореалізації, зокрема, опорою в майбутньому професійному рості залишається батьківська сім'я. Так, у жінок відзначається зв'язок високого рівня готовності до професійної самореалізації та позитивного схвалення й підтримки батька, а у чоловіків – гнучке виховання матері: з одного боку схвалення та підтримка, з іншого - вимогливість та контроль. Що стосується ціннісної сфери, то якщо для жінок чинниками високого рівня готовності до професійної самореалізації виступають прагнення до самореалізації, персональна ідентифікаційна орієнтація (особистісні досягнення,

задоволення власних бажань), то для чоловіків - пізнавальні та креативні настановлення, орієнтація в часі «тут і тепер», колективна ідентифікаційна орієнтація.

Перспективою подальших досліджень вбачаємо у детальнішому дослідженні макро- та мікрофакторів, які можуть впливати на психологічну готовність до професійної діяльності й самореалізації як чоловіків, так і жінок.

Список використаних джерел:

1. Адлер А. Воспитание детей. Взаимодействие полов / А. Адлер ; пер с англ. А. А. Валеева, Р. А. Валеевой . – Ростов н/Д : Феникс, 1998. – 448 с.
2. Антонова Н. О. Ціннісні орієнтації студентів з різним типом готовності до професійної діяльності / Н. О. Антонова // Практична психологія та соціальна робота. – № 2. – 2011. – С. 33-35.
3. Боришевський М. Сімейне виховання як гарант морального становлення особистості / М. Боришевський // Початкова школа. –1995. – № 4. – С. 4-9.
4. Горностай П. П. Готовность личности к самореализации как психологическая проблема [Электронный ресурс] / П. П. Горностай. – Режим доступа : <http://hpsy.ru/public/x1359.htm>
5. Дьяченко М. И., Кандыбович Л. А. Краткий психологический словарь : Личность, образование, самообразование, профессия / М. И. Дьяченко, Л. А. Кандыбович. – Минск : Хэлтон, 1998. – 399 с.
6. Эйдемиллер Э. Г. Методы семейной диагностики и психотерапии : методическое пособие / Э. Г. Эйдемиллер. – М. : «Фолиум», 1996. – 48 с.
7. Клецина, И. С. Самореализация личности и гендерные стереотипы / И. С. Клецина // Психологические проблемы самореализации личности. Вып.2 / Под ред. А. А. Реана, Л. А. Коростылевой. – СПб., 1998. – С. 188-202.
8. Ламаш І. В. Гендерні дослідження професійної діяльності у зарубіжній психології / І. В. Ламаш // Вісник Національної академії оборони України. – 2011. – № 4. – С. 166–172.
9. Cheek J. M. The Aspects of Identity Questionnaire [Електронний ресурс] / J. M. Cheek, L.R. Tropp. – 2nd online edition: June, 2002. – Режим доступу : <http://academics.wellesley.edu/Psychology/Cheek/identity.html>

REFERENCES:

1. Adler, A. (1998). *The Education of Children* (A.A. Valeev, R.A. Valeeva Trans.). Rostov-n/D.: Fenix.
2. Antonova, N.O. (2011). Tsinnisni orientatsii studentiv z riznym typtom hotovnosti do profesiinoi diyalnosti [Values of student with different types readiness for professional activities]. *Praktychna psykholohiya ta sotsialna robota – Practical Psychology and Social Work, Vol. 2, 33-35* [in Ukraine].
3. Boryshevskiy, M. (1995). Simeyne vykhovannia yak harant moralnoho stanovlennia osobystosti [Family education as a guarantor of moral identity formation]. *Pochatkova shkola – Elementary School Vol. 4, 4-9* [in Ukraine].
4. Hornostay, P.P. (2005). *Hotovnost lichnosti k samorealizatsii kak psykholohicheskaia problema* [Willingness to self-actualization as a psychological problem]. (n.d.) <http://hpsy.ru> Retrieved from <http://hpsy.ru/public/x1359.htm> [in Russian].
5. Diachenko, M.Y., & Kandybovych, L.A. (1998). *Kratkiy psykholohicheskii slovar: Lichnost, obrazovanie, samoobrazovanie, professiia* [Short psychological

dictionary: Personality, education, self-education, profession]. Mynsk: Khelton [in Russian].

6. Eidemiller, E.H. (1996). *Metody semeynoy dyahnostyky i psykhoterapyu. [Methods of diagnosis and family psychotherapy]*. L.Y. Vasserman (Ed). Moscow: Folium [in Russian].

7. Kletsyna, Y.S. (1998). Self-identity and gender stereotypes. *Psychological problems of self-identity*. A.A. Rean, L.A. Korostyleva (Ed.). Vol. 2. Sankt-Peterburg [in Russian].

8. Lamash I.V. Henderni doslidzhennya profesiynoyi diyal'nosti u zarubizhniy psykholohiyi / I.V. Lamash //Visnyk Natsional'noyi akademiyi oborony Ukrainy. – 2011. – № 4. – 166–172.

9. Cheek, J.M., & Tropp, L.R. (2002). *The Aspects of Identity Questionnaire* (2nd online ed.) <http://academics.wellesley.edu/Psychology/Cheek/identity.html>

Угрин О. Г. Половые особенности лиц с разным уровнем готовности к профессиональной самореализации. В статье проанализированы половые особенности лиц с разным уровнем готовности к реализации в профессиональной сфере и роль родительской семьи в выявлении этих различий. Выяснено высокий уровень готовности к профессиональной самореализации у женщин, по сравнению с мужчинами. Для женщин не благоприятным для становления психологической готовности к профессиональной самореализации является строгость и контроль со стороны матери, а у мужчин - только требовательность отца. В ценностной сфере для женщин факторами высокого уровня готовности к профессиональной самореализации выступают стремление к самореализации, персональная идентификационная ориентация, а для мужчин - познавательные и креативные установки, ориентация во времени «здесь и теперь», коллективная идентификационная ориентация.

Ключевые слова: психологическая готовность, психологическая готовность к профессиональной деятельности, пол, типы идентификационных ориентаций, семья.

Uhryn O. H. Gender peculiarities of persons with different levels of readiness to professional self-fulfillment. The article examines the problem of psychological readiness to professional self-fulfillment of students. Gender peculiarities of persons with different levels of readiness to professional self-fulfillment and a role of their parents in detection of such differences are analyzed. Women have a higher level of readiness to professional self-fulfillment in comparison with men. As for the parents' position, women show correlation between a high level of readiness to professional self-fulfillment and fathers' support; flexible mothers upbringing influence on men: support from the one hand, and severity and control form the other one. For women, mothers' severity and control are unfavorable for formation of psychological readiness to professional self-fulfillment, and, for fathers' severity has a negative impact. As for values for women, the factors of high readiness to professional self-fulfillment include a desire for self-realization, personal identity orientation (personal achievements, satisfaction of personal desires). Men having high readiness to professional self-fulfillment show that the main values for them are cognitive and creative attitudes, «here and now» time perception, collective identity orientation.

Key words: psychological readiness to professional activity, gender, types of identity orientations, family.